

Anicetas STONKUS

Sodybos

Pabaiga. Pradžia Nr. 9 (675).

Taip 1928 m įvyko įkurtuvės, į kurias pirmas buvo įneštas būsimas paveldėtojas (botakriokis) naujagimis Jonas. Pastate buvo 10 įvairių patalpų, trys lauko įėjimai, po trečdaliu namo rūšys, jame šulinys geriamam vandeniui ir šulinys nuotekoms. Iš virtuvės buvo į šulinį vamzdžiu pajungta rankinė pompa vandeniui. Šeimyninis gals buvo tinkuotas, o „gerasis“ tapytuotas. Abejuose galuose po koklinių pečių komplektą. Langai, trijų dalių. „Gerasis“ galas buvo naudojamas svečiams, kaliedininkams priimti arba vestuvėms ir krikštynoms.

Kai aš gimiau 1933 metais buvo pastatytas paskutinis iš naujų statinių – kluonas. Manau, kad jis mažiausiai pasikeitė nuo senovės savo giminaičių. Kaip ir senovėje linai, kaip techninė kultūra, buvo auginami ne tik savomis reikmėms, bet ir pardavimui. Tik vietoje talkų mintuvais, jau mynėme su meistro Urbono pagaminta mašina, sukama transmisija nuo maniežo. Bet vis tiek reikėdavo šiaudelių gerai išdžiovinti pirtyje.

Niekas spragilais nekūlė javų ant grendymo, bet reikėjo su volu nuvolioti ir iškulti linų galvenas. Į šalines vis tiek suveždavo javus kol su kuliama, sukama motoru „Blaestone“, sulaukus eilės išskuldavo, šiaudus išgabendavo ant tvarto arba į žardinyčią. Kiti likdavo laisvoje šalinėje. Kluonas buvo karkasinis, apkaltas lentomis, be pamatų.

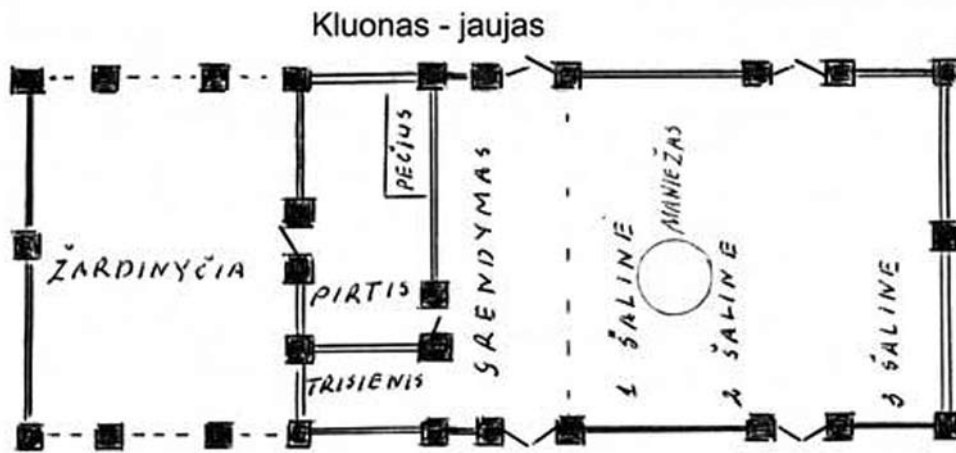
Tiesiog senovinis brangakmenis buvo 19 a. pradžioje pastatyta klėtis.

Sienos iš senoviškų skliutų aptaisytų sienojų [skliutas - senoviškas platus kirvis rąstų šonams nutašyti]. Apatinis vainikas padėtas ant didžiulių akmenų. Grindys ir lubos iš storų drožių pjautų

lentų. Viduje 4 kameros šeimynai, viena mėšai, o kitoje patalpoje buvo 6 mėjgos laiptai į viršų. Iš vakarinio ir šiaurinio šono prie kamary priegrindai. Prie įėjimų, vietoje laiptų, didžiuliai plokšti akmenys. Viena kamera buvo ištapetuota 19 a. rusiškais laikraščiais „Niva“, kuriuos pramokęs rusų kalbos su įdomumu skaitydavau. Iš kamary skaičiaus, mėjgų dydžio, matėsi, kad mūsų seneliai nebuvo skurdžiai, pasiturintys ūkininkai. Ant klėties aukšto, vaikai rasdavome įvairiausių senovinių įrankių, skliutų, lygintuvų šiaudiniam stogui dengti, senelio kalviškų ir staliaus įrankių, net jo nukaltų ant kapo paminklo „saulučių“. Stogas buvo iš abiejų galų laužtas. Šiaurinė pusė dengta labai storu šiaudų (ilginių) sluoksniu, apžėlusiai ryškiai žaliomis samanomis. Galai ir pietinis šonas jau buvo perdengti skiedromis.

Sodybai įsikūrus naujoje vietoje klėtis liko pakraštyje, prarado savo tiesioginę paskirtį. Grūdus laikė ant naujos trobos lubų, ten buvo ir valymo mašina – fuktelės. Mėšai sūdyti kubilas irgi buvo ant namo aukšto. Rūkytus gaminius laikė name vidurinėje tamsioje kameroje. Pagrindinės funkcijos liko kamary, kaip šeimynos miegamųjų.

Pradėjus užsiiminėti daržininkyste, šalia padarius inspektus, į vieną sunešdavo įvairių inventorių. Kaip matome pasikeitus darbo sąlygoms, patobulinus, sodyboje jau galėjo užtekti ir 4-5 pastatų. Prie kiekvieno pastato buvo sava teritorija, atskirta nuo kitos vienokia ar kitokia tvora. Tarp jaujos ir tvarto vadinos žardėja. Prie tvarto, iš kurio pusės paleidžiami į lauką gyvuliai vadinos laidaris. Didelė aptvarta teritorija, kur buvo ganomi gyvuliai, kaip mūsų paminiuose, vadinosi pastauninkas. Apie trobą iki namo ir prūdo buvo

kiemas. Jis buvo aptvertas, bet patvoryje pasodindavo vyšnių, slyvų, aviečių. Tarp žardėjos, laidorio, numo, prūdo buvo sodalis. Pasodintos jame buvo dvi eilės obelių, apie 12, raudonųjų vašoklių, agrastų. Tarpuose buvo auginamos braškės.

Per mūsų sodybos žardėją, laidarį iš pietų nuo Pakutuvėnų į Norvaišius ėjo kelias. Ant jo buvo trejos karklės, kurios privažius reikėjo atkelti ir vėl užkelti. Šalia karklių ir ant takų perlipimui per tvorą buvo įtaisomos – lėpėnės. Tarpas tvoros pažemintas, per plyšį prakišta lentelė ir pritvirtinta prie abiejų tvoros pusių įkaltų kuolų. Ne tik pastatai puošė sodybas, bet ir medžiai, sodai, tvarkingi keliukai ir tvoros, senoviškų šulinių svirtys, gandrulizdžiai senuose medžiuose, bet ir tinkamoje vietoje į žemę įsmeigtas ilgos kartys, kuriomis aukštai užlipę kvapieji apyniai, šnarėdami didžiavosi savo spurgomis.

Buvo ir senoviškų sodybų, tautosaka – folkloras, paliečiantis kai kuriuos jų elementus.

„Graži, graži panelė – po nosim burbulas (svirtis).“

Buvo ir eiliuotų, žemaitiškų. Bijau, kad nebūtų pamirštos „senmergių gadržinkos“. Įdedu:

Sveka būk Matotienė – pėjna kėldytuojė

Par žardėja gyntuojė – jaujie sogautojie.

Pėrtie pastatyta, Kleckas apromstyta,

Smalnyčė po nuosė pakabina.

Užpakalis joudu luopu ožluopytas.

Vėsas mergas biekėt melstės į ton joudą luopą

Įdant vyrus gautomiet, Ė, vakum torietomės...

Arba: „Varė Marė į žagare,“

Kad parneštu dūdas varė.

Vo ta Marė nalaiminga – Parneš dūdas nabalsingas

Marė lepa par lėpėnė

Dūdas krėta ant sėdynės.

Kaimo žmonės norėjo geriau ir gražiau gyventi, puošė sodybas, šviestis, mokinėti vaikus. Švęsti šventes ir linksmitis.

Deja. Atėjo 1940 m. Birželio 15 d. komunistinė Rusija okupavo Lietuvą.

Pasaulį seną išardysim Iš pačių pamatų...

(Komunistų partijos himnas „Internacionalas“)

Pirmieji žingsniai buvo, kad ūkininkus valdančius daugiau negu 30 ha, pakrikštijo „buožėmis“ (кулаки) ir nacionalizavo likusią žemę. Ją išdalino mažžemiams ir bežemiams. Kartu prasiėjo ir raudonasis teroras. Persekiojami ir įkalinami inteligentai, buvę valstybės tarnautojai, šauliai ir kariškiai. Pagal sovietų ir fašistinės Vokietijos susitarimą, leidžiamą repatrijuoti vokiškos kilmės piliečiams. Iš Pakutuvėnų išvyksta ir daugiau nebegrižta malūnininkai Einsoldžiai, iš Aleksandravo mokytojai Gulbinskai. 1941 m. pavasarį, po sėjos „buožėms“ įsako pristatyti didelį kiekį grūdų. Kas jų nebeturėjo, sodino į kalėjimą. Taip Kretingos kalėjime atsiduria pakutuvėniškis Meškauskas. Birželio mėnesį įvykdoma pirmoji didžiulė tremtis į Sibirą. Į gyvulinius vagonus pirmieji

patenka mokytojai, inteligentai, buvę valdininkai. Pakutuvėnų kaimas, laikinai to likimo išvengė.

Birželio 22 d. vokiečiai užpuola sovietų Rusiją. Iki 1944 m. spalio 10 d. tęsiasi vokiečių okupacija. Grižta sovietai, vėl tęsiamas raudonasis teroras. Daug vyrų su ginklu pasitraukia į miškus, prasideda partizaninis karas. Bolševikų valdžia atnaujiną trėmimus į Sibirą. Išstremia Stuopeleio, Meškausko, Grigalausko Stasio, Dobilo, Rupeikos, Sauserio šeimas. Kiti – Stropus Justinas, Stropienė Jeruslava palieka sodybas, pabėga į miestą, kiti pasitraukia, bijodami partizanų. Lieka laisvų, neprižiūrimų sodybų, kuriose valdžia apgyvendina atsitiktinius žmones. Bet jie ne savininkai – šeiminkai. Pastatai dideli tušti. Taip jie išsprendžia kūrenimo problemą: viename namo gale gyvena, o kitą kūreną. Geresnius pastatus su sveikesniais stogais valdžia panaudoja savo laikinoms reikmėms. Į Rupeikos ūkį įkelia mokyklą. Just. Stropaus ūkyje įkuria mokinių internatą. Ant Sauserio – medicinos punktą. Tai gerai – sodžiui reikalingos tokios įstaigos. Susikuria kolūkiai, suvisuomenina dar likusius gyvulius, inventorių, padargus. Reikia medžiagos aptvarams, kokiam laikinam pastatui – važiuoja į „buožės“ ūkį ir žiūri ką, dar ras tinkamo. Taip nuo mūsų kluono buvo nuplėštos lentos, o rudeninis vėjas pabai-gė juodą darbą – įsisiautėjęs pakilo ir nuvertė stogą. Pora kolektyvinio šeiminkavimo pavyzdžių. Vienais metais į mūsų daržinę privežė kolūkinio šieno. Užvežė tiltu į viršų, nuvertė ir viskas

tvarkoje. Bet kaip paimti ir išvežti? Dvejos durys į tvartą. Per jas iš daržinės reikia tiesiog kuokštais išspešti. Sprendimas saliamoniškas: atplėšė nuo šono lentas ir pasikrovė į vežimus šieną. Kartu išvežė ir „atlikusius“ lentgalius. 1951 m. vasarą, susirinkę moksleiviai ir kaimo jaunimas, paraginti mokytojo Vitės, nutarėme Rupeikos ūkyje, kur buvo įsikūrusi mokykla surengti vaidinimą – kluono teatrą. Vaidinome J. Žemaitės „Pragerti balakonai“. Kolūkio vadovybė pritarė mūsų kultūrinei veiklai. Pakylai padaryti panaudojo kluono duris. Nukėlė nuo vyrų, bet daugiau nebeapakabino. Greitai buvo nugriautas ir mūsų „teatras“. Tokių pavyzdžių begalės. Melioraciją dar galime pateisinti, ji buvo priversta panaikinti sovietinio vandalizmo pėdsakus: užkasti ir užstumdyti likusius fundamentus ir pastatų likučius, bet už tai ateinančioms kartoms paliko nusaustą – numelioruotą žemę. Daugelis vykdytojų, pasigailėdavo gražiausių sodybos medžių – palikdavo, tačiau, dažniausiai, jie pakliūdavo į ganyklų teritoriją. Galvijai ieškodami po jais pavėsio, kasydamiesi, nutrindavo žievę. Taip sodybų „paskutinieji“ Mohikanai – mirdavo jose stovėdami.

Pabaigai padariau Stonkų sodybos istorinę kompoziciją:

Sodybų naikimo amžius Sovietinė okupacija

„Respublikinės žemės komisijos prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos archyvine fonde 1945-1948 byloje. Kretingos apskrities, Kartenos valsčiaus „sumažintų iki 5 ha“ ūkių sąrašė (be datos) įrašytas valdytojas Stonkus Antanas, Antano (gimimo metai nenurodyti). Pakutuvėnų kaime valdęs 46,14 ha žemės. Į valstybinę žemės fondą paimta 41,14 ha žemės, 3A gyvenamo namo, 3A kluono, 3A svirno, 2 arkliai, kumeliukas, 3 karvės, 3 veršeliai, 3 avys, 2 kiaulės, plūgas, 3 akėčios, 3 vežimai, pakinktų komplektas, javams valyti mašina, akselinė, pjaunamoji mašina. Valdytojui palikta 5 ha žemės.“

Pagrindas FR-61 ap 2 b-14 L35

Sodyba galutinai nugriauta 1969 metais.

... Nebier jau žardėjas tuos, jaujė ē suodybas

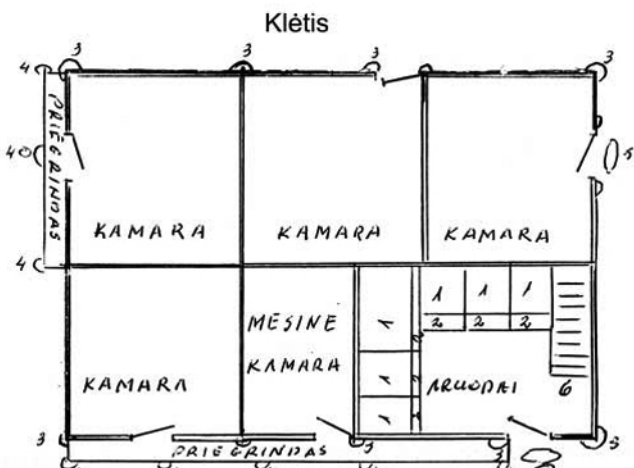
Kor gondrus manė ryšolie padiejė.

Tik Ožouls, Mėnėjė, prisimėnėma lėka -

Tėjk metų prašvėlpė so gimta kaima viejes

(A. Stonkus „Ryšolys“ 2001-06-08)

Marijampolė

1. mėjgos (aruodai), 2. grūdų loviai, 3. atraminiai, laikantieji sienojus akmenys, 4. priegrindos atraminiai almenys, 5. akmenys-laiptai, 6. laiptai ant aukšto

Stonkų sodyba apie 1935 m.